

DELO IN PRAKTIČNA VEDNOST ODDELKA ZA ETAŽNO LASTNINO NA OKRAJNEM SODIŠČU

Drugi del: Obrazci, vzorci, utelešene veščine in nepričakovani primeri

Izvirni znanstveni članek | 1.01

Datum prejema: 12. 10. 2023

Izvelek: Besedilo na podlagi intervjujev z zaposlenimi na Oddelku za etažno lastnino na Okrajnem sodišču v Ljubljani predstavi njihovo delo in praktično vednost. Drugi od dveh člankov podrobneje obravnava obrazce, vzorce, pogovore in sestanke, s katerimi se praktična vednost razvija in poenoti kot kolektivna vednost določenega delovnega mesta. Poleg tega opiše utelešene veščine zaposlenih in vlogo ustaljene praktične vednosti pri zamišljanju možnih novih rešitev v situacijah, na katere pretekle izkušnje ne nudijo jasnega odgovora. V sklepu predlaga novo interpretacijo praktične vednosti.

Ključne besede: praktična vednost, etažna lastnina, pravo, habitus, tiha vednost, izrecna vednost

Abstract: Through interviews with workers at the Ljubljana District Court Condominium Department, the article describes their work and practical knowledge. The second of two articles examines in detail the forms, models, conversations, and meetings through which practical knowledge is developed and harmonized as a collective knowledge of a particular workplace. Furthermore, it discusses the employees' embodied skills and the role of established practical knowledge in imagining possible new solutions in situations for which past experiences do not provide a clear answer. In the conclusion, it proposes a new interpretation of practical knowledge.

Keywords: practical knowledge, condominium, law, habitus, tacit knowledge, explicit knowledge

V prvem članku (Komel 2024) sem predstavil delitev dela in »izrecno« praktično vednost zaposlenih na Oddelku za etažno lastnino: spoznavne sheme, miselne sklepe in enciklopedična znanja. Iz tamkajšnjih ugotovitev izhaja predvsem dvoje. Po eni strani sta pojma utelešene vednosti in habitusa preozka za razumevanje praktičnega načina vedenja nasploh, saj zanemarita kompleksne sklope izrecne vednosti, ki se jih priučimo in uporabljamo pri delovanju v konkretnih situacijah. Po drugi strani pa je že na podlagi do zdaj obravnavanih izjav intervjuvank postalo razvidno, da praktična vednost zaposlenih variira v odvisnosti od situacij, ki jih redno izkušajo pri svojih specifičnih delovnih nalogah, in je zato odvisna od tehnične sestave delovne sile (Mohandesi 2013: 85).¹

Kot sem že nakazal, se praktična vednost ne razvija le kot naključni situacijski miselni izum posameznikov, ampak se s pomočjo mentorstev, neformalnih pogovorov in sestankov utrjuje kot kolektivna vednost ljudi, ki delajo v podobnih materialnih razmerah in družbenih odnosih. V prvem poglavju pokažem, kako obrazci in uporaba prete-

klih dokončanih odločb kot vzorcev za reševanje bodočih podobnih primerov prispevajo k rutinizaciji in poenotenju spoznavnih shem, miselnih sklepov in sklopov informacij med zaposlenimi na Oddelku. Drugo poglavje je posvečeno telesnim veščinam in intuicijam kot posebni podobliki praktične vednosti. Pri tem se osredotočam na ročne spretnosti zapisničark in čut sodnic za vodenje naroka. V zadnjem poglavju izpostavim, da praktična vednost ne vključuje le mehničnega reševanja rutiniranih delovnih operacij. Predstavim, kako zaposlene same razumejo razliko med rutinskimi in nerutinskimi nalogami ter kako jim praktična vednost odločilno pomaga pri iskanju rešitev za nove primere, ki se pojavijo pri njihovem delu. Pri tem posebej poudarjam vzajemen odnos med posameznikom in kolektivom, ki igra pomembno vlogo pri reševanju novih primerov in posledično pri razvoju praktične vednosti. V sklepu izpeljem alternativno opredelitev praktične vednosti, ki razlikovalnega znaka med praktičnim in teoretskim, formalnim načinom vedenja ne išče v utelešenosti ali izrecnosti, temveč v situacijskosti in ponotranjenosti.

Obrazci in vzorci

Osrednje sredstvo in odraz rutinizacije, kolektivizacije in poenotenja spoznavnih shem, miselnih postopkov in izrecnih informacij so vnaprej pripravljena besedila, pri katerih lahko ločimo tri vrste (Komel 2023). *Oblikovni vzorci* so zgolj prazen fizičen ali digitaliziran list s poenoteno oblikovno podobo, npr. glavo, nogo, žigom organa, in ne vpli-

¹ Tako kot v prvem članku izmenično uporabljam moško in žensko obliko. Sami zaposleni namreč, kot je navada v pravnih poklicih, vztrajajo pri uporabi moškega nevtralnika, celo ko na določenem položaju delajo samo ženske. Po drugi strani pa je na vseh petih delovnih mestih, na katera se osredotočam (strokovne sodelavke, sodniške pomočnice, sodnice, zapisničarke in vpisničarke), zaposlenih več žensk kot moških, zato bi vztrajanje zgolj pri izrazju akterjev zamegljevalo spolno sestavo oddelka.

* Svit Komel, MPhil zgodovine in filozofije znanosti in medicine, mag. prava, mladi raziskovalec, Univerza v Ljubljani, Pravna fakulteta, Katedra za pravno zgodovino; svit.komel@pf.uni-lj.si.

vajo bistveno na samo vsebino. Pomembnejši so *obrazci*, ki poleg standardne oblike vsebujejo tudi kose besedila, ki v vseh situacijah, za katere se obrazec uporablja, ostajajo enaki. Naloga zaposlenega je le, da prazne rubrike zapolni s spremenljivimi podatki. Pogosto je ob praznih mestih pripisano tudi krajše navodilo, kakšna vrsta informacije sodi vanje, ali pa to navodilo zaposleni ponotranji s ponavljajočim delom z obrazcem. Obrazce lahko sprejme in predpiše oddelek, okrajno sodišče za območje svoje pristojnosti ali Vrhovno sodišče za vsa sodišča.²

Na Oddelku sodnice obrazcev ne uporabljajo, strokovno osebje (v nadaljevanju SO) pa le izjemoma, npr. pri zaprosilih za elaborate Geodetske uprave (Pavla 2023; Maja 2023), zaznambah etažnolastninskega postopka v zemljiški knjigi in »neformalne, neobvezne obrazce za prijavo udeležbe, ki se jih pošilja strankam« (Petra 2023). Bolj prisotni so v strojepisnici, kjer po obrazcih pripravljajo najpogostejše vrste dopisov, npr. vabilo, plačilni nalog, obvestilo o razpisu naroka, pritožbi, taksi. Obrazci so večinoma digitalizirani in naloženi v interni informacijski sistem PUND. Podobno razširjeni so obrazci tudi na vpisniku, npr. obrazec z osnovnimi informacijami o zadevi, ki se nalepi na ovoj spisa.

Morda najzanimivejši je digitalni obrazec, ki ga vpisničarke uporabljajo za »knjiženje procesnih dejanj«. Knjiženje pomeni, da za vsako dejanje, ki se zgodi v neki zadevi, vpisničarka iz drsnega seznama v PUND-u najprej izbere »skupino« dejanj, npr. »začetek postopka«, »narok«, »odločanje«, »zaključek postopka«, »pravna sredstva«, »odločbe višjega sodišča«. Nato znotraj skupine dejanj izbere vrsto procesnega dejanja, recimo pri odločbah višjega sodišča »razveljavitev«, »potrditev«, »sprememba«. Lahko bi rekli, da vpisničarke izberejo vrsto in rod procesnega dejanja izmed vnaprej danih možnosti v informacijskem sistemu. Knjiženje pokaže splošnejši vpliv obrazcev na rutinizacijo in poenotenje praktične vednosti. Obrazci nabor spoznavnih shem in možnih miselnih sklepov omejuje na izbiro ene od vnaprej opredeljenih možnosti, kar miselni proces izpolnjevalca zameji na nalogo zapolnjevanja praznin. Obrazec v večji meri omeji manevrski prostor izpolnjevalca na pravne načine izražanja in mišljenja, saj besedila vloge ne oblikuje svobodno, temveč se zgolj uvrsti v vnaprej dano kategorijo, prepisano iz pravnega akta oz. usklajeno na ravni pristojnega organa.³ Seveda pod pogojem, da je obrazec dobro zastavljen. Vpisničarke so večinoma mnenja, da je PUND zastarel, vsebuje pre malo podrobne tipe dejanj, poleg tega pa je zasnovan za več

oddelkov sodišča, zato ponujeni tipi ne ustrezajo povsem procesnim dejanjem v »ZVETL postopkih«, tj. postopkih o vzpostavitvi etažne lastnine in ugotavljanju pripadajočega zemljišča (ZVETL-1). Tako recimo v skupini dejanj »odločbe višjega sodišča« ni predviden poseben tip za delno razveljavitev. V primeru delne razveljavitve zato vpisničarke kontaktirajo sodnico, ki ji je dodeljena zadeva: »Sodnik potem ve, v kakšen delu je bila pritožba potrjena, kaj se je izpodbijalo« (Živa 2023); »In potem sodnik pove, kaj se mu zdi primerna izbira [od ponujenih možnosti v obrazcu]« (Mojca 2023). Ker obrazec ni ustrezno pripravljen, mora torej akt prepoznave še vedno izvajati sodnica, ki lahko z večjo avtoriteto izbere, kateri od ponujenih tipov je še najbolj podoben danemu procesnemu dejanju.

Tretja vrsta ustaljenih besedil so *vzorci*, *šimlji* ali *muštri*, ki predstavljajo že končane primere, dane za zgled pri reševanju podobnih zadev. Uporabljajo se zlasti pri uvajanju novih zaposlenih ali ko se posamezni zaposleni prvič sreča s primerom določene vrste, saj z njihovo pomočjo mentorica oz. v tej vrsti zadev bolj izurjena sodelavka že opredeli, da sta si pretekla in nova situacija podobni, uvažani pa zgolj prilagodi vsebino glede na okoliščine konkretnega primera. Vzorci običajno niso predpisani, temveč se na določenem delovnem mestu uveljavijo neformalno. Na Oddelku se je vzpostavila praksa, da se določeni sklepi nalagajo v skupno mapo na internem medmrežju, ljubkovalno poimenovanem Hiška. Poleg tega pa je ena od zapisničark pripravila seznam vseh rešenih in odprtih primerov po naslovih ulic, kar omogoča preglednejše iskanje (Nastja 2023). Vzorci imajo močno pedagoško vlogo, saj služijo privzgoji kriterijev, na podlagi katerih se presoja podobnost situacij in izvaja akt prepoznave, obenem pa dajejo zgled tudi za vse nadaljnjo sklepanje, ki sledi prepoznavi določenega tipa, npr., kaj so relevantni zakonski členi, na katere se je treba sklicevati, kako oblikovati izrek v tej vrsti zadeve, katere sporne točke je treba nasloviti v obrazložitvi ipd. »Sigurno je koristno, da se pogleda zlasti izrek, ker se ga mora formulirati tako, da bo lahko zemljiškoknjižni vpis izvršen« (sodnik Damjan 2023). Kot pove vodja SO, vzorci niso pomembni le za novo zaposlene, ampak je »odvisno, koliko časa nekdo dela na Oddelku, ali se je že srečal z določeno zadevo« (Petra 2023). Strokovna sodelavka Maja je, recimo ko se je srečala z novim primerom, v Hiški našla vzorec že rešenega sklepa v enaki situaciji: »Nekdo je prehitro v postopku priglasil stroške, pa potem pogledaš v Hiški in vidiš že primer dopisa [udeležencu], da se o stroških odloča po pravomočnosti sklepa. Spremeniš podatke, ostalo pa ostane isto.« Vseeno pa je treba, poudarja več zaposlenih, preveriti, da v sklepu ni napak ali sklicev na stare zakone (Maja 2023; Nadja 2023; Nataša 2023). Postopoma zaposlena za večino situacij, s katerimi se bo srečala, izdelava lastne sklepe, ki jih nato uporablja kot vzorce pri nadaljnjem delu: »Jaz osebno [uporabljam] samo svoje vzorce sklepov, mogoče za

² Obrazec za vabljenje na glavno obravnavo je npr. enoten za celotno Slovenijo.

³ Ravno zato se obrazci pogosto uporabljajo tudi za standardiziranje komunikacije med pravnimi delavci in uporabniki prava. Z izpolnitvijo obrazca se recimo začne in odvija precej upravnih postopkov, npr. vloge za pridobitev osebnega dokumenta.

citirano zakonodajo. Potem ga prilagam posameznemu primeru, da imam skelet» (sodnica Ema 2023); »Vsak ima svoj nabor preteklih podobnih primerov, iz katerih izhajamo« (sodnica Nastja 2023); »Vzamem eno prejšnjo odmero [sodne takse], pa samo podatke popravim« (pomočnica Tjaša 2023); »Svoje prejšnje primere jemljem za temeljno strukturo, kako napišem povzetek navedb strank, pravno podlago, dejansko stanje, presojo prepričljivosti izvedenskega mnenja« (sodnik Damjan 2023). Izkušenejše delavke si s sklepi v Hiški pomagajo predvsem za kopiranje ponavljajočih se, a obsežnih in zamudnih formulacij, npr. v izrekih: »Zlasti pridejo prav ti vzorci v primerih, ko je veliko udeležencev, da se skopira seznam imen v izreku [...]. Če kdo dobi za delati nov sklep v isti zadevi, mu to ogromno olajša. [...] Tudi strojepisci ali sodniki kopirajo koščke vsebine iz teh primerov na Hiški« (Petra 2023).

Obrazci in vzorci so postvarjena kolektivna vednost, rezultat preteklega dela, ki pa ne nastane sam od sebe, ampak terja zavestno usklajevanje. Na določeni zgodovinski točki je bilo namreč treba šele doreči vsebino obrazcev in vzpostaviti prakso deljenja sklepov.⁴ Kot se časov neposredno po sprejemu prvega ZVEtL leta 2008 spominja vodja Oddelka:

Nastavljali smo obrazce za zaznambe, za predhodni preizkus, za obveščanje udeležencev v postopku. Na začetku tega ni bilo. Takrat [od konca maja 2008 in v letu 2009] smo bili dva strokovna sodelavca, en pomočnik in dve sodnici. Mi smo dajali predloge za obrazce, one [sodnice] so jih potrjevale. [...] V teh 10 letih se je res nadgradilo reševanje zadev – kako se oblikuje izreke, postavlja izvedence. (Veronika 2023)

Pomočnica, ki na Oddelku dela več kot pet let, poudari, da so se vzorci morali šele nabrati:

V začetku, ko sem prišla, se ni izdajalo toliko meritornih sklepov [...]. Vzorci so se postopoma izboljševali prek sodelovanja s sodniki, več primerov, kot smo rešili. Zdaj je več osebja, več sodnikov in posledično več sklepov. S povečanim delom se je tudi izboljšala kvaliteta sklepov. (Rebeka 2023)

Utelesene veščine izvajalcev narokov

Medtem ko je spoznavne sheme, miselne sklepe in enciklopedična znanja mogoče v večji meri kodificirati, torej zapisati kot sistem formalne in izrecne vednosti, zaposleni na Oddelku posedujejo tudi oblike praktične vednosti, ki jih ni mogoče eksplicirati in posredovati jezikovno, temveč se jih je mogoče naučiti le z neposrednimi izkušnjami in vajo. Najlepše se te veščine kažejo pri izvajanju narokov. Pri tem izstopata zlasti dva sklopa utelesene praktične vednosti: čut

sodnic za vodenje naroka in ročne spretnosti zapisničark.

Naroki oz. obravnave se načeloma izvajajo v postopkih ugotavljanja pripadajočega zemljišča, pri vzpostavljanju etažne lastnine pa le izjemoma. Cilj naroka je ogled površine, ki je predmet postopka, in zaslišanje najstarejših prebivalcev o redni rabi. »Staroselci«, kot jim pravi sodnica Ema, »so najbolj verodostojne priče«, saj je relevanten običajen način uporabe zemljišč od izgradnje stavbe do leta 1997, ko se je privatiziralo družbeno lastnino na nepremičninah (enako Damjan 2023; Robert 2023). Praviloma sta na naroku prisotna tudi urbanistka, ki sodnici daje sprotne pojasnila, in geodetinja, ki površino, ugotovljeno za pripadajoče zemljišče, parcelira.

Ko sodnika, ki je na Oddelku prišel z Vrhovnega sodišča, vprašam, katere posebne veščine je dobil na novem delovnem mestu, nemudoma odgovori: »Definitivno opravljanje naroka v parku ob bloku. Improviziranje na terenu. Pride-mo na teren, ni zagotovljenega prostora. Komunikacija s hišniki, da bodo odprli prostor. Komunikacija z več procesnimi subjekti. [...] Bolj terensko delo je to« (moj poudarek). Čut za vodenje naroka je, kakor se je izrazil sodnik, mogoče opisati kot sposobnost improviziranja, reagiranja na vedno nove situacije, ki jo posameznica razvije s prakso in zanjo ni mogoče predpisati splošnega pravila. Kot zaključí sodnica Marija: »To je tako kot pri telovadbi – več kot boš vadil, lažje bo šlo.«

Med osrednjimi vidiki vodenja naroka sta zasliševanje prič in presoja njihove verodostojnosti. Sodnice vprašam, kako pristopajo k temu opravilu: »Vsako pričo sprašujem, koliko časa stanuje na naslovu. Če je nekdo samo dve leti tam, recimo, si nimaš z njim kaj pomagati« (Nastja 2023); »Poskusiš dati kakšno tako vprašanje, da jih malo ujameš. Včasih se vidi, da nekdo naučeno nekaj odgovarja« (Marija 2023); »Jaz tudi pogledam po parkirišču, včasih vidiš kaj, kar pokaže, da ni res, kar govorijo, npr. se vozijo avti iz vsepovsod na tisto parkirišče, imajo tuje registrske tablice. Ni pa to vedno zanesljivo, ker lahko so samo obiski ali pa delavci« (Nastja 2023). Tudi če oseba ni živela v soseski pred letom 1997, ima lahko »prednike, ki so tam živeli, in to poveča vrednost pričanja. [...] Hišnik ti lahko dosti pove« (Damjan 2023); »Predvsem [potrebuješ] mirne živce. Nekateri [priče] se izgubljajo v podrobnostih, nekateri očitno ne govorijo resnice, [...] nekateri so že vnaprej naučeni, kako morajo povedati« (Ema 2023). Medtem ko so pri preostalih elementih praktične vednosti intervjuvanke znale relativno izčrpno opisati kriterije podobnosti, miselne sklepe in splošne informacije, ki so se jih priučile z delom, so mi v zvezi z vodenjem naroka naštele le posamezne napotke za delo, težko pa je ta čut zajeti z besedami. V nasprotju s spoznavnimi shemami in z miselnimi povezavami med njimi, ki jih lahko zapišem v pričujoči članek ali ponazorim s podobami in bodo načeloma postale znane vsakomur, na podlagi teh hevrističnih vodil ne bomo znali zaslišati priče.

⁴ Kar ni samoumevno, kot izpostavijo zaposleni z izkušnjami z drugih oddelkov sodišča: »To je tako kot v šoli, eni dajo [za prepisati], eni ne« (sodnica Marija 2023).

Poleg zasliševanja čut za vodenje narokov vključuje vzdrževanje reda in izpeljavo obravnave od začetka do konca.

Zelo variira, kje boš sploh narok izvajal – lahko da v neki drvarnici, kleti, na majhni mizici. Ne veš, koliko ljudi bo tam. Lahko da, ko prideš iz avta, bo tam 40 ljudi. Že to postrojiti, ukalupiti, vprašati, kdo je kdo, a je priča, stranka ali samo nekdo iz sosednje stavbe, ki ga samo zanima, kaj se dogaja... [...] Potem pa [...] se pojavijo nove parcele, nove stavbe, ki jih pritegnejo v postopek in potem ne zaključiš postopka na naroku. Ali pa pridejo od sosednje stavbe, pa rečejo, tudi mi smo tu parkirali. (Nastja 2023)

»Še kakšen naključni mimoidoči pride. Pol ure traja narok, potem pa pride še en predstavnik lastnikov« (Damjan 2023). Kot pojasni sodnik Robert, se lahko šele, ko se navadiš te posebne drže in »fizičnega pristopa na naroku, ukvarjaš s procesom in vsebino«. Šele osvojitve čuta za vodenje postopka in obvladovanje dogajanja na terenu torej omogočita, da se sodnikova misel lahko loči od telesa in zares premišljuje o pravu, ki ga izvaja na obravnavi.

Pri vodenju naroka je ključno vzdrževanje videza avtoritete in discipline, kar je po besedah sodnice bistveno težje na terenu kot v sodni dvorani: »Drugače je, če si v razpravni dvorani, v togi, imaš tam na levi in desni gor [simbole, grb]. Ljudje se na svojem terenu zelo domače počutijo. Moraš vzpostaviti ta red in kar opominjati nanj« (Nastja 2023).

Zdi se, tudi ko sem bil pri kolegih na narokih, da narok na terenu praviloma poteka drugače kot v sodni dvorani. Upravnika stavbe prosimo, da zagotovi mizo in stol, da lahko pišemo, včasih je to v kakšni kleti stavbe ali pred stavbo na dvorišču. Naroki so tudi zunaj. Že po naravi stvari je to drugačna energija kot v sodni dvorani. (Damjan 2023)

Pri vzdrževanju sodnične avtoritete igrajo ključno vlogo zapisničarke, ki sodnico načeloma spremljajo na naroku, razen če se odloči za snemanje z diktafonom. Kot pove zapisničarka Monika: »Večinoma imajo radi sodniki strojepisca zraven, če ne drugega zaradi občutka, da niso sami.« Poleg kolegialne podpore pa zapisničarke omogočajo sodničino avtoritativno držo s tem, ko prevzamejo delo vodenja zapisnika. »Zapisujemo kjerkoli. Pisal sem tudi že na polici od okna, na klopcah, škarpah, prtljažnikih od avtov, na tleh na kolenih, na ping pong mizi« (Marko 2023); »Ko je bila korona, smo morali biti kar zunaj in je bilo tudi -5 [stopinj], ko smo pisali« (Monika 2023). Brez zapisnikarjev bi sodnik izgubil še zadnjo kapljo avtoritete, ko bi sključen nad računalnik z zmrznjenimi prsti skušal dohajati izjave prič, katerih verodostojnost naj bi presojal. Ker pa to delo prevzamejo zapisnikarji, sodnik lahko stoji pokončno in se osredotoči na vodenje naroka, procesna pravila, sporna vprašanja, način govora prič, obrazno

mimiko itd.⁵ Poleg tega pa zapisničarke niso preprosto znamenljivi hitri prsti, temveč imajo izkušnje in spretnosti, ki jim omogočajo hitro tipkanje v posebnih okoliščinah naroka in specifičnem izrazoslovju etažnolastninskih postopkov. »Imaš odvetnika, ki hoče res hitro povedati nekaj v zapisnik, in [ga] mora včasih strojepisec ustaviti pa reči, da se počasi zadeva pove« (Marko 2023). Kot pojasni zapisničarka, ki je prej delala na drugem oddelku, se je morala na etažni lastnini navaditi na posebno terminologijo in drugačen način tipkanja:

Problem so številke, parcelne številke, k. o.-ji [katastrske občine], to je en kup parcel, pri katerih je treba biti natančen. [...] Ko prideš na en bolj zahteven narok, ti kar ne gre, si prej uporabljal številke tu [pokaže na številčno tipkovnico na desni], zdaj jih uporabljaš tu [pokaže na zgornji del tipkovnice nad črkami]. Je kar sprememba. (Monika 2023)

Med opisovanjem svojih nalog zato zapisničarke poudarijo plačna nesorazmerja: »Razmak med nami in sodniki [v plačnih razredih] je prevelik« (Monika 2023; podobno Maša 2023).

Čeprav so čut za vodenje narokov in ročne spretnosti bolj utelešeni in se prenašajo na drugačne načine kot druge oblike praktične vednosti, so prav tako kolektivna vednost, ki se širi, utrjuje in razvija med zaposlenimi na Oddelku. Sodnici Marija in Nastja izpostavita, da je medsebojno deljenje izkušenj z narokov v neformalnih pogovorih »neprecenljivo«. »Naroki te kar izmučijo čustveno, zato je dobro, da lahko daš to ven s sodelavci« (Marija 2023). Poleg čustvene podpore pa so se na ta način izoblikovala obsežna hevristična vodila in standarden pristop k vodenju narokov. »Na začetku je bilo to [vodenje narokov] težko, zdaj že vemo, kaj pričakovati« (Nastja 2023). Sodnici Marija in Nastja npr. že pred začetkom naroka preučita spis, da razbereta, kaj bodo sporne točke, si sosesko pogledata na Google Street View ali jo potencialno obiščeta med koncem tedna pred narokom, izvedenko prosita, da vnaprej pripravi skice parcel, si pripravita vprašanja za izvedenko, stranke in priče ipd.⁶ Podobno tudi sodnica Ema poudari, da nabrane izkušnje in utečen pristop k izvedbi naroka pomagajo pri reagiranju na naključja:

Pristopaš na naroke z manj treme. Drugič, imaš že nek skelet samega dogajanja na naroku v glavi in potem po tem skeletu vodiš zadevo. Mogoče te stvari manj vržejo iz tira, da ne bi mogel zbrano nadaljevati. Pomaga tudi, da je tematika dosti podobna [na narokih], če ne ista. Reci-

5 Če bi po drugi strani funkcijo zapisničarke ukinili in bi sodnice naroke snemale in transkribirale same, bi se spremenile v pisarke. Rok za izdajo zapisnika je namreč pet dni, transkribirati pa je treba tudi več ur posnetkov.

6 Morebitni obiski med koncem tedna seveda ne štejejo kot dokaz, temveč je njihov namen le seznanitev s prostorom za lažjo orientacijo na naroku.

mo, ko pridem na narok, se predstavim, če pridem prvič. Potem povem, kakšen je predmet današnjega naroka, ker prvi narok je, da izvedenec urbanistične stroke pokaže, katero je tisto pripadajoče zemljišče, ki ga je v mnenju predvidel, geodet mu pri tem pomaga. Preverimo, ali imajo udeleženci dodatne ugovore in jih razčistimo. Po navadi pri prvem naroku je tako, da po tem ogledu, ko ugotovimo posamezne parcele, ki so del pripadajočega zemljišča, naložim izvedencu geodetu, da v skladu z izvedenskim mnenjem urbanistke ali urbanista in ugotovitvami na naroku [...] izvede parcelacijo. (Ema 2023)

Čeprav čuta za vodenje postopka ni mogoče docela kodificirati in zamrzniti v izrecno vednost, ga je torej možno izuriti in standardizirati z nepisanimi pravili palca in s hevrstičnimi načeli, ki so jih zaposleni posplošili na podlagi situacij, v katerih so se znašli v preteklih postopkih.⁷

Pripraviti se na presenečenja

Do zdaj sem opisoval elemente praktične vednosti, torej rutinske, kolektivne vednosti, ki jo zaposleni privzemajo v svojem delovanju. Vendar delo ne obsega le avtomatičnega apliciranja že znanega na nove primere. Vedno se pojavljajo nepričakovane situacije, za katere si je treba izmisliti nove rešitve, ker pretekle izkušnje ne nudijo jasnega odgovora. Predmet tega poglavja je predstaviti, kako zaposleni sami razumejo razliko med rutinskim in novim ter kako se pri reševanju nepričakovanih situacij opirajo na praktično vednost.

Intervjuje sem začel s predstavo, da je razlika med rutinskim in nerutinskim enaka distinkciji med tipskimi in novimi primeri. Pokazalo pa se je, da vsi zaposleni pod tipske in rutinske zadeve prištevajo le situacije, v katerih je že na prvi pogled jasno, kakšen sklep je treba izdati in zanj tudi že obstaja vzorec, ki ga je treba le minimalno prilagoditi. Kot strne vodja SO: »V tipskih zadevah se hitro naredi [smeh]. V netipskih zadevah pa je treba prilagoditi obrazložitev glede na konkretno dejansko stanje« (Petra 2023). Strokovna sodelavka Maja je nerutinske primere opredelila kot tiste, ki zahtevajo več delovnega časa, kot je zanje predvideno po normi, in zaradi ukvarjanja z njimi »ne dosežeš dnevne norme«. Nerutinske po mnenju zaposlenih torej niso samo nove, še ne videne situacije, temveč tudi zgolj zamudnejši primeri, v katerih je stavba starejše gradnje, manjkajo dokazi, stranke dajo veliko pripomb ipd. Razlika med rutinskim in nerutinskim zato ni fiksna. Večina SO je kot primere tipskih sklepov našela procesne sklepe, npr. postavitev izvedenca, a so v isti sapi dodali, da lahko zaradi zapletov v konkretni situaciji postanejo nerutinski (Petra 2023; Pavla 2023). Takšno delitev med rutinskim in nerutinskim v svojem delokrogu prepoznavajo vsi zaposleni, in ocenjujejo, da so rutinski primeri redki (Rebeka 2023; Nastja 2023; Ema 2023; Petra 2023; Mojca

2023; Živa 2023; Katja 2023; Marko 2023; Monika 2023). Rutinskost primerov tako ni povezana z delovnim mestom ali obsežnostjo pravne izobrazbe, temveč izključno s tem, da zaposleni s svojo praktično vednostjo primera ne more rešiti hitro. Sodniška pomočnica Rebeka je nerutinske situacije primerjala z reševanjem sestavljanek: »To je tako kot puzzle. Gledaš dele elaborata, kaj ti manjka, pozivaš stranke, iščeš dele, potem se ti pa vse sestavi in se lotiš meritornega [sklepa].« Tako kot pri sestavljanekah je rešitev nerutinskih primerov zgolj vprašanje časa. Mogoče jih je rešiti z že uveljavljeno praktično vednostjo, npr. s prilagoditvijo obrazložitve iz preteklega vzorčnega sklepa, negotovo je le, koliko časa bo ta prilagoditev zahtevala.⁸ Kot pove pomočnica Tjaša, ima v nerutinskih primerih, čeprav lahko zahtevajo veliko pazljivosti in napora, vse okoliščine, na katere je treba paziti, že »v glavi in grem samo po korakih skozi njih«.

V pogovoru se je izkristalizirala še tretja, redkejša kategorija »novih« primerov, ki obsegajo dve vrsti izzivov: *nepričakovane situacije*, s katerimi se še ni srečal bodisi posamezni zaposleni bodisi celoten Oddelek, in *nerazrešene probleme*, ki se pojavljajo redno in jih zaposleni sicer znajo prepoznati, a zanje na Oddelku ne obstaja utečena rešitev. Z nepričakovano situacijo se je recimo srečala strokovna sodelavka, ko je dobila predlog za vzpostavitev etažne lastnine na stavbi, pri kateri je bila vpisana zaznamba črne gradnje – ali se v takem primeru sploh lahko izvede postopek (Pavla 2023)? Nerazrešen problem pa je denimo situacija, ko se med čakanjem, da sklep sodišča postane pravnomočen, spremeni zemljiškoknjižno stanje stavbe, o kateri je bilo odločeno, ker npr. eden od stanovalcev proda svoje stanovanje ali Geodetska uprava na predlog lastnikov spremeni število delov stavbe (Petra 2023; Rebeka 2023). Do tega pride, ker je strank veliko, pravnomočnost pa je pogojena z iztekom njihovih rokov za pritožbo. Šele po pravnomočnosti se sklep lahko vpiše v zemljiško knjigo. Če se med čakanjem na pravnomočnost spremenijo lastnica ali deli stavbe, izrek sklepa ni več vknjižljiv, saj je v njem navedena prejšnja lastnica oz. identifikacijska številka dela stavbe. Ta situacija ni nepričakovana, temveč predstavlja ponavljajoč problem, ki je na Oddelku znan, a zanj ni enotno sprejete rešitve: »Včasih morajo stranke narediti sporazum: 'Del [stavbe] 15 iz sklepa je zdaj del 26'« (pomočnica Rebeka 2023).

Petra: *Včasih se [v teh primerih] pritožijo sami udeleženci. V tem primeru je stvar še najlažje rešiti. Včasih zemljiška knjiga v okviru svojih pooblastil najde način, da sama uredi razhajanje med sklepom Oddelka in spremenjenim stanjem v zemljiški knjigi. Včasih to rešujemo s popravnimi sklepi, če se s tem strinjajo vsi udeleženci,*

⁸ Podobno prisposodobno reševanja ugank uporabi Kuhn (1998: 43) v zvezi s problemi normalne znanosti, torej problemi, ki jih znanstveniki lahko rešijo v okviru sprejete paradigme.

⁷ O hevrstiki prim. Collins (1990: 95ff).

čeprav se s popravnimi sklepi lahko načeloma popravlja le očitne pisne ali računske pomote.

Svit: *Kako pa pridobite oz. preverite to soglasje?*

Petra: *Tako, da se pošlje strankam poziv, v katerem se opiše zaplet, in postavi nek rok, v katerem se lahko izjasnijo.*

Svit: *Kaj pa v primeru molka strank?*

Petra: *Od sodnika do sodnika je odvisno, kako odreagira. Mi [strokovno osebje] načeloma vemo, kako ravnamo v primeru molka, načeloma se šteje, da je molk enako privolitev, imajo pa sodniki različno prakso, kar je povsem običajno na sodiščih. Določeni sodniki so bolj strogi.⁹*

Nepričakovane situacije in nerazrešeni problemi pravzaprav predstavljajo zgolj dve fazi istega spoznavnega procesa. Nepričakovana situacija je prvo srečanje z novim problemom. Če je ta situacija relativno edinstvena in se zanjo najde odgovor, postane del nabora rešenih, bolj ali manj rutinskih primerov. Če pa ostaja nerazrešena in se potencialno pojavi še več istovrstnih situacij, kakor pri spremembah zemljiškoknjižnih stanj med čakanjem na pravnomočnost, postane nerazrešen problem. Običajno nato na Oddelku začne krožiti več možnih rešitev, ki med zaposlenimi niso splošno sprejete, ampak jih uporabljajo glede na okoliščine konkretne zadeve, »da se stvar uredi« (Petra 2023), dokler ni problem dokončno razrešen. Kot je razvidno iz zgornjega citata, v tem času kriteriji podobnosti in načini sklepanja niso poenoteni, kar se odraža v različnih odločitvah v podobnih situacijah: zaposleni lahko različno razlagajo, kaj je recimo »molk« ali »očitna napaka«, za katero je možno izdati popravni sklep. Pogosto je način dokončne razrešitve tovrstnih problemov sklic skupnega sestanka, na katerem se poenoti sporne kriterije podobnosti in načine delovanja, kot se je zgodilo v zvezi z odmero izvedenskih stroškov, ki sem jo opisal v prvem članku (Komel 2024).

Praktična vednost zaposlenih ima ključno vlogo pri reševanju novih primerov. Po eni strani ponuja standardno zaporedje korakov, po katerih se zaposleni lotevajo novih primerov. Kot povzame vodja SO, najprej »natančno preštudiraš dejansko stanje in spis, da veš, o čem se sploh gre«. Nato poskušaš »ugotoviti vrsto sklepa, ki ga je treba izdelati. Včasih se je tu treba posvetovati s sodelavci, dobiti dodatna navodila sodnika.« V naslednjem koraku »poiščeš podoben predhodni sklep«. Če ga ni, pogledaš »zakon in sodno prakso, bodisi na sodnapraks.si bodisi nam je dostopna tudi baza na Tax-Fin-Lex« (Petra 2023). S standardno metodo reševanja zaposleni uokvirijo in zamejijo problem v novi situaciji, hkrati pa s pregledom baz rešenih primerov, sodne prakse in pogovora s sodelavkami

preverijo, da še ni bila rešena podobna situacija. Rutinska, praktična vednost torej služi kot ozadje, glede na katerega se neko situacijo sploh šele prepozna kot novo in identificira točen problem, ki ga poraja. Včasih se na ta način tudi že najde rešitev, ker zaposlena izbrska star primer, za katerega presodi, da je dovolj podoben novi situaciji. Tako se je recimo razrešil primer stavbe z zaznambo črne gradnje: »S sodnico sva se usedli, pogledali sodno prakso in potem sprejeli odločitev. [...] Na koncu sva etažno lastnino vseeno vzpostavili. [...] V sodni praksi je bila podobna zadeva, v kateri je bilo odločeno, da etažnolastninski postopki niso ovira za potek upravnih postopkov, kot je postopek v zvezi s črno gradnjo« (Pavla 2023). Nova situacija je bila torej rešena prek vzpostavitve razmerja podobnosti z najdenim starim primerom. V dialogu s sodnico sta se odločili, da je nova situacija podobna predhodnemu primeru iz sodne prakse, ker je postopek legalizacije črne gradnje vrsta upravnega postopka, in posledično nanj raztegnili enak sklep: etažnolastninski postopek se lahko odvije.

Vendar včasih predhodna podobna situacija preprosto ne obstaja. Pomočnica Rebeka opiše primer, v katerem je sodnica ugotovila pripadajoče zemljišče, ločila pa je postopek za ugotovitev izvedenih pravic na njem, npr. služnosti. Nepričakovano vprašanje je bilo, ali je treba ta novi postopek o izvedenih pravicah posebej zaznamovati v zemljiški knjigi (prejšnja zaznamba postopka o pripadajočem zemljišču se je namreč izbrisala z zaključkom tega postopka). »Jaz sem predlagala, da dajmo [zaznamovati], ker ni nobene škode, če zaznamujemo, sicer pa lahko nastane.« Svojo presojo v tem primeru mi je pojasnila z načelom: »Gledaš, kaj vse se lahko zgodi, če nečesa ne boš naredil« (Rebeka 2023). Praktična vednost torej v novih situacijah, za katere ne obstaja podoben predhodni primer in za katere je treba šele izumiti odgovor, zaposlenim omogoči, da si zamislijo različne hipotetične rešitve in možne izide teh rešitev. Kot potrdi Rebeka, so ji prav znanja, pridobljena skozi pretekle izkušnje, pomagala, da pomisli, kaj vse se lahko zgodi, če postopek ni zaznamovan v zemljiški knjigi: »To, kar od prej znaš, ti zelo koristi, na več možnih izidov pomisliš.« Na podoben način so sodnice opisale vlogo praktične vednosti pri reagiranju na nepričakovane situacije na obravnavah. Pretekle izkušnje te, kot se je izrazila sodnica Marija, »pripravijo na presenečenje«.

Robert: *Znaš tudi že vnaprej predvideti procesne situacije na naroku, pa tudi naučiš se prekiniti obravnavo, če se prvič z nekim vprašanjem srečaš, pa moraš malo prebrati in premisliti. [...]*

Svit: *Bi rekli, da vam pretekla znanja pomagajo predvsem, da si zamislite nove možne situacije?*

Robert: *Ja, definitivno. (moj poudarek)*

Tudi če pretekle situacije niso nujno podobne novi, so zaposleni z njimi pridobili vednost, ki jim omogoča, da si predstavljajo širši nabor rešitev in njihovih možnih po-

⁹ Ob branju osnutka članka je intervjuvanka poudarila, da se domneva o soglasju v primeru molka uporablja le, če se udeležence v pozivu izrecno opozori, da se molk šteje za privolitev. Če takšnega opozorila v pozivu ni, se domneve o soglasju ne uporabi.

sledic kot ljudje brez teh predhodnih izkušenj. Pri tem se ne zanašajo le na lastni repertoar znanj, temveč tudi na praktično vednost svojih sodelavk. Kot pove pomočnica Rebeka: »Tudi ko kavo pijemo, se menimo: 'Jaz imam pa ta primer, kako bi ti to [se lotil, rešil]?'« Ena od strokovnih sodelavk se je recimo srečala s stavbo, ki je sicer predstavljala tipičen primer navidezne solastnine, a je bil na njej vpisan dosmrtni užitek. Problem je bil, ali lahko pri vzpostavitvi etažne lastnine ta užitek izbriše. Ker niti v preteklih primerih niti v zakonu ni našla odgovora, se je posvetovala z vodjo SO. Skupaj sta se odločili, da se užitek izbriše hkrati z vzpostavitvijo etažne lastnine, namesto da bi se stranke napotilo, da same sprožijo poseben postopek za izbris užitka. »Logika« odločitve je bila, da se na ta način strankam prihrani čas in stroške (Maja 2023). Sodelavki sta torej na podlagi preteklih izkušenj in znanj vedeli, da nov postopek prinaša dodatne stroške, medtem ko izbris užitka v istem postopku nima negativnih posledic.¹⁰ Postopek reševanja novih primerov ni le individualno opravilo, temveč se z *neformalnimi pogovori* med sodelavkami sproti kolektivizira. Kot pove sodnica Ema, pogovor »zelo pomaga pri reševanju konkretnih vprašanj. Tega je toliko, da se težko spomnim [konkretnih primerov].« Strokovna sodelavka Maja ocenjuje, da sodelavke za nasvet sprašuje »vsaj enkrat na dan«. ¹¹ Po eni strani pogovor lahko pomaga zaposlenemu z manj izkušnjami, da pri bolj izkušenemu preveri, ali za novo situacijo obstaja predhodni podoben primer oz. ustaljena praktična vednost. Med intervjujem z vodjo Oddelka je npr. v sobo prišel sodnik, ki na Oddelku dela eno leto, in jo vprašal: »Vročanje v tujino, kakšna je tu praksa?« (moj poudarek). Ena od udeleženk njegovega postopka je namreč imela prebivališče v Celovcu. Vodja mu je odgovorila, da potrebuje »roza vročilnico« in jo izpulila izpod kupa papirjev na svoji mizi. Nato sta debatirala, ali je treba priložiti še obvestilo naslovniku, da ima pravico zavrniti pisanje, ker ne razume jezika. Ugibala sta, da mogoče za Celovec obvestilo sploh ni potrebno, a zaključila, da ni vredno tvegati. Potem jo je vprašal še, kdo mu lahko to obvestilo pripravi. »Strojepisna ti tega ne bo znala narediti, strokovni pa ja. SS ali pa SP naj ti pripravi to obvestilo.« Na novo zaposlenemu je tako vodja na podlagi predhodnih izkušenj s podobnimi situacijami podala strnjen opis »prakse«, torej celotnega postopka ravnanja v situaciji vročanja v tujino, od vrste dokumentov, ki jih je treba priložiti, do zaposlenih, ki jih znajo pripraviti.

10 Tako Petra kot Robert sta ob branju osnutka članka dodala, da je ta rešitev možna le, če je dokazano, da je užitar že umrl, sicer se užitek prenese na enega ali več delov stavbe.

11 Kot vse druge oblike sodelovanja med zaposlenimi, ki jih opisujem v članku, tudi tovrstni pogovori niso nekaj samoumevnega, temveč so odvisni od kvalitete odnosov med delavkami. V intervjujih so zaposlene večkrat posebej poudarile, da je Oddelek s tega vidika zelo kolegialen, dosti bolj kot nekatera njihova prejšnja delovna mesta (Nastja 2023; Marija 2023; Katja 2023; Živa 2023).

Po drugi strani se zaposlene na sodelavke obračajo za zamišljanje in testiranje možnih rešitev in njihovih izidov. Obet pri tem ni, da bo sodelavka iz omare povlekla jasen zgled ali že izoblikovano rešitev, ampak da si bo na podlagi svojih izkušenj z drugačnimi preteklimi situacijami sposobna zamisliti drugačne možnosti in izide. Zaposleni so mi tako znali povedati, katere sodelavke posedujejo specialistično praktično vednost, ki odstopa od drugih na Oddelku, ker so npr. pred prihodom na Oddelek delale na delovnem mestu, ki jim je dalo koristne izkušnje za določene primere, ali pa so še zlasti pogosto reševale določeno vrsto zadev, npr. nepremičnine, ki so bile predmet denacionalizacije. Več SO in sodnic je povedalo, da so se ob srečanju z nepričakovanimi zemljiškoknjižnimi stanji obračale na sodniške pomočnice, ki so pred tem delale na zemljiški knjigi.¹² Sodniška pomočnica Tjaša je po drugi strani povedala, da se pogosto posvetuje s SO, ki so pravnice, »če poznajo še kakšno možnost«, kako se lotiti ali rešiti določen zaplet. Občasno zaposleni naletijo tudi na situacije, ki terjajo specializirana znanja izven področja Oddelka: »Včasih kličem na FURS [Finančno upravo], na BPP [brezplačno pravno pomoč] glede oprostitev sodnih taks, tudi FRS [Finančno računovodsko službo]« (Tjaša 2023). Pomočnica Rebeka je izpostavila, da se glede zapletov z vpisi medsebojno kličejo z zaposlenimi na zemljiški knjigi (Rebeka 2023). Na sodnice se pogosto s prošnjami za vzorce določenih vrst sklepov in nasvet v konkretnih primerih obračajo sodniki z drugih okrajnih sodišč v Sloveniji, kjer nimajo posebnega oddelka za etažno lastnino (Nastja 2023; Marija 2023).¹³ Skupno vsem naštetim primerom komunikacije je, da so se intervjuvanci posvetovali s praktiki, za katere so ocenili, da posedujejo posebna znanja, ki bi jim lahko pomagala pri reševanju primera. Nikoli pa niso omenili, da bi se obrnili na pravne teoretike. Nazorna je pripomba pomočnika Jana (2023) v zvezi z nepričakovano situacijo, ki jo je reševal v času intervjuja: »Kako boš v taki stvari klical profesorja? Saj ne bo mogel takoj vedeti.« Situacije in problemi, ki se pojavljajo v praksi, so torej tako specifični, da se od teoretskih strokovnjakov težko pričakuje posedovanje relevantnih znanj za njihovo reševanje.

Pogovori niso zgolj posledica medčloveške dobrodušnosti, temveč so tudi smiseln način sodelovanja z vidika delovnih razmer na Oddelku. Sodnice in SO zaradi doseganja norme in količine spisov nimajo manevrskega prostora, da bi v nedogled premlevali možnosti reševanja nepričakovanih situacij. Posvetovanje s sodelavkami je način, kako

12 Kot v primeru razjasnjevanja začasnih etaž, opisanih v prvem članku (Komet 2024).

13 Prek pogovorov se ne izmenjujejo le nasveti glede reševanja primerov, temveč tudi menedžerski prijemi. Kot pove vodja Oddelka: »Tako kot pomočniki pa sodniki drug drugega sprašujejo, se tudi mi [vodje oddelkov] glede sodne uprave« (Veronika 2023).

preveriti obstoj predhodnih podobnih primerov, možnih rešitev in izidov v krajšem času: »*To [komunikacija s sodelavci] ti precej olajša. Imamo ogromno spisov, nimaš dovolj časa, da bi se toliko posvetil celotni sodni praksi za rešitev posameznega spisa, ampak se posvetuješ s kolegom, da ti pove, če se je s tem že srečal*« (sodnica Nastja 2023). Kot učinek pogovorov lepo povzame strokovna sodelavka Maja (2023): »*[N]e potrebujem celotne zakonodaje za ne vem do kdaj nazaj preštudirati, ampak lahko grem vprašat nekoga. Zelo verjetno je, da je nekdo kakšen problem že razrešil in glede na njegovo obrazložitev potem sklepam, namesto da sama cel teden študiram staro zakonodajo*.«

Drugi način pritegnitve kolektiva v reševanje konkretnih primerov so sestanki oz., kot jim rečejo na Oddelku, kolegiji, ki potekajo na več ravneh in v različnih sestavah: 1) mesečni kolegij vodij oddelkov Okrajnega sodišča, na katerih se s predsednico sodišča »pregleduje statistike posameznega oddelka« in obravnava aktualne zadeve sodne uprave (Veronika 2023); 2) kolegij sodnikov (sklican po potrebi); 3) kolegij SO (enkrat mesečno); 4) kolegij vseh zaposlenih na Oddelku (po potrebi); 5) delovni kolegiji s predstavniki drugih organizacij in organov. Na prvih štirih vrstah kolegijev se razpravlja tako o organizaciji dela kot vsebinskih problemih. Sestanki v nasprotju z neformalnimi pogovori niso način pridobivanja sprotne pomoči: »*Ko dobiš spis, ne moreš čakati do sestanka, ampak greš direktno do sodelavca, ne čakaš, da spis stoji*« (Petra 2023). Kolegiji so predvsem forum, na katerem zaposleni skušajo razjasniti nek nerazrešen problem in potencialno doreči enotno rešitev, kot se je zgodilo na kolegiju sodnikov in vodje SO, na katerem so razjasnili kriterije priznavanja stroškov izvedencem (Komel 2024). Podoben primer se je zgodil na enem od kolegijev SO, na katerem so razpravljali, od kdaj se uporablja zadnja novela Zakona o odvetništvu, ki je spremenila pravilo obračunavanja odvetniških stroškov.

Petra: *Ministrstvo za pravosodje je dalo svoje mnenje glede zakona. Včasih oblikuje strokovno osebje svoje stališče do nejasnih točk [v zakonih]. Pri takih stvareh, kot je odmera odvetniške tarife, je smiselno, da se poenoti razumevanje, ker uporabljamo isti zakon.*

Svit: *Se vaše mnenje ujema z mnenjem ministrstva?*

Petra: *Deloma se [...], deloma pa ne [...]. Mi smo uporabo novele vezali na datum izdaje sklepa [sodišča], ministrstvo pa na datum izdaje stroškovnika [s strani odvetnika].¹⁴*

Na kolegiju so torej SO sprejeli enoten interni kriterij, katera situacija je relevantna za uporabo novega zakon-

skega pravila, preden je bilo prejeta stališče ministrstva, ki je zakon predlagalo. Na nekaterih kolegijih zaposleni razpravljajo tudi o obliki in vsebini obrazcev (Veronika 2023). Včasih konsenz na kolegiju ni dosežen, temveč se na sestanku zaposleni zgolj seznanijo s problemom in zaključijo, da ostaja »odprto vprašanje«.¹⁵ O kolegiju se običajno sestavi zapisnik, ki je objavljen v Hiški, zlasti če je na njem dogovorjen skupen prihodnji način delovanja (Veronika 2023). Na kolegijih SO poleg tega člani strokovnega osebja drug drugemu predstavljajo način reševanja svojih primerov in odločitve višjega sodišča v zadevah, na katerih so delali. Pred kolegijem vodja SO strokovnim sodelavkam in pomočnicam predlaga primere, ki bi jih bilo smiselno predstaviti. »*Vsak načeloma predstavi svoj primer – kaj je imel, kako je razmišljal, odločitev višjega [sodišča] v tej zadevi*«, potek kolegijev opiše pomočnica Rebeka. »*To je super, tam [na kolegiju] izveš, kako lahko pri svojem primeru kaj narediš. Tako se tudi seznaniš z odločbami višjega [sodišča], ki jih je sicer preveč, da bi jih vse bral*« (moj poudarek). »*Včasih se [potem še] debatira, včasih kdo omeni drugačno, nasprotno sodno prakso*«, pove vodja SO in doda, da v tej diskusiji sodelujejo tako pravnice kot nepravnice (Petra 2023). Kolegiji SO torej prispevajo h kolektivizaciji in k poenotenju praktične vednosti in reševanja primerov tako, da na njih situacije in izkušnje, ki so jih z delom pridobili zgolj nekateri zaposleni, postanejo dostopne drugim, po drugi strani pa na ta način SO dobijo vtis, na kakšnih vrstah zadev delajo sodelavke, in posledično, na koga se obrniti za nasvet, ko naletijo na nov primer.

Sklep

Na podlagi predstavljenih zaključkov raziskave v obeh delih članka je razvidno, da se zavzemam za drugačno razumevanje razmerja med praktično in teoretsko, formalno vednostjo, kot je uveljavljeno v obstoječi literaturi. Večina avtorjev namreč razlikovalni znak praktičnega načina vedenja išče v *utelešenosti* oz. *izrecnosti*, torej ali je neka vednost mogoče izraziti in posredovati z jezikom, s podobami ali z drugimi znaki. Deloma je ta osredotočenost podedovana od teoretikov z začetka 20. stoletja, ki so, kot npr. Marcel Mauss in njegova razprava o telesnih tehnikah (1936), želeli poudariti vlogo telesnih sposobnosti pri človeškem vedenju in vedanju. Nadaljevanje tega pristopa je pojem habitus v sociologiji Pierra Bourdieuja, ki je razumljen kot utelešena dispozicija, čut, ki usmerja praktično delovanje. Po Bourdieuju prakse ne narekujejo formalna pravila, temveč predvsem logika ohlapnega, nejasnega, neizrekljivega, približnega, ki nima podlage v razumu, temveč v družbeno strukturiranem taktu, okusu, intuiciji oz. držji (Bourdieu

14 Ob branju osnutka članka je Petra dodala, da so mnenje ministrstva prejeli po oblikovanju lastnega stališča na kolegiju in da razhajanje ni vplivalo na nobeno konkretno odločitev, saj je bilo o vseh primerih odločeno še pred začetkom uporabe novele zakona.

15 Tak primer je bil kolegij sodnikov, na katerem so razpravljali o spremenjenih kriterijih evidentiranja atrijev po novem Zakonu o katastru nepremičnin.

2000: 259, 2002: 138, 2003: 51 in 59, 2019: 18–19, 2023). Podobno delitev med utelešeno in izrecno vednostjo predpostavlja Michael Polanyijev pojem *tihe vednosti* (*tacit knowledge*), ki je izrazito vplival na sociologe znanstvene vednosti (Collins 1990, 2010). Po Polanyiju naj bi bila podobno »tiha« kot ročne spretnosti tudi sposobnost prepoznavanja. Kriterijev, po katerih prepoznavamo tipe, naj ne bi bilo mogoče opisati niti z besedami niti s slikami (Polanyi 2022: 14–15). Polanyi naredi svoj argument prepričljiv, ker tiho pomeša z rutinskim, izrekljivo pa z izrečenim. Čeprav zaposleni na etažni lastnini morda ne morejo definirati, kako prepoznavajo pripadajoča zemljišča na način, da bi izbrali nekaj taksonomskih, bistvenih lastnosti, so v intervjujih ubesedili celo vrsto opisov in zgledov, kot npr. »zemljišče pod in ob stavbi«, »parkirišče«, »prostor za smeti«, »površina v redni rabi lastnikov stavbe« ipd., s pomočjo katerih bi pripadajoče zemljišče lahko prepoznal tudi nekdo tretji, sploh če bi besedilnim opisom dodali še slikovno gradivo, na katerega se opirajo tudi same sodnice. Dejstvo, da se bo sheme pripadajočega zemljišča zaposlena postopoma navadila in jo prepoznavala bolj rutinsko kot ob prvem srečanju z njo, ne pomeni, da so značilnosti, po katerih jo prepozna, postale utelešene, neizrekljive ali neupodobljive. Okoliščina, da neke vednosti *ne moremo* ubesediti ali posredovati, je nekaj popolnoma drugega, kot če nečesa zgolj ne izrečemo, ker je vsem, ki že delijo določeno vednost, samoumevno in okoli tega ni treba zgubljati besed (gl. Komel 2023).¹⁶ Kot sem pokazal v poglavju o izvajanju narokov, so privzgojeni čuti in ročne spretnosti, ki jih pravne delavke razvijajo prek ponavljanja neke dejavnosti, sicer del njihove praktične vednosti. Problem nastopi, ko teh aspektov ne vidimo kot zgolj enega elementa, ampak celoto praktične vednosti reduciramo na utelešene čute. Šele če odstopimo od kriterija izrecnosti, lahko vidimo, da se skozi delo priučimo tudi kompleksnih miselnih operacij in izrecnih informacij.

Namesto kriterija izrecnosti sem utemeljeval dva druga razlikovalna znaka praktične vednosti: *situacijskost* in *rutinskost* ali *ponotranjenost*. Razlika med praktično in formalno vednostjo ni toliko, da bi bila prva neizrekljiva ali utelešena, temveč le, da je praktična vednost speta z delovanjem in s konkretnimi situacijami, medtem ko formalna oz. teoretska vednost obsega sistem simbolov, pravil, abstrakcij, s katerimi naj bi se načeloma izvajalo miselne operacije neodvisno od posamezne življenjske situacije. Oba načina vedenja se zdita ločena le, če o formalni vednosti mislimo neodvisno od njene uporabe, npr. primerjamo kvantitativno razmerje med dolžino metra in ameriškega čevlja ali pa ubeseditve pravil o pripadajočih zemljiščih v zakonih različnih držav. Pravna delavka, so-

očena s konkretnimi primeri, bo po drugi strani pravila o ugotavljanju pripadajočih zemljišč razumela na podlagi zaporednih situacij njihove rabe. Formalna vednost torej prehaja v praktično, takoj ko nastopi vprašanje situirane rabe pravil. Praktična vednost je preprosto način vedenja, ki ga razvijemo in uporabljamo, ko delamo. In obratno, večji del praktične vednosti je mogoče popisati in formalizirati tako, da se iz situiranih rab abstrahira splošna pravila. Oddelek za etažno lastnino je tako večkrat pozvan, da poda komentarje in predloge k zakonodajnim osnutkom, pri pripravi novega ZVETL-1 pa so sodelovali predvsem praktiki, med drugim nekdanji vodja Oddelka Jure Likar in nekdanja sodnica Barbara Jan Bufon. Še en primer je novela Zakona o sodnih taksah (ZST-1D), h kateremu je sodniška pomočnica, ki je na Oddelku odgovorna za odmero taks, podala predloge, izhajajoč iz svojih delovnih izkušenj. Na ta način so v formalno vednost prešle spoznavne sheme in interpretacije, ki so se prvotno razvile in utrdile v praksi, npr. navidezna solastnina ali pravilo, da se pri določitvi solastninskih deležev na skupnih delih stavbe taksa plača iz rezervnega sklada.

Skupno tako izrecni kot utelešeni praktični vednosti je, da s situirano rabo postane nekaj rutinskega in ponotranjenega. Kot je razvidno iz intervjujev, so zaposleni svoj prihod na Oddelek opisovali kot naporen čas, v katerem so jih nankrat preplavili tuji izrazi in pomeni, formulacije izrekov in vrste odločb (Komel 2024). Na začetku se jim je ta vednost zdela obsežna – nekaj, kar so z naporom zadrževali v mislih. Z urjenjem in uporabo te vednosti v vedno več konkretnih situacijah pa so jo postopoma osvojili in postali sposobni uporabljati z lahkoto, ne da bi o njej posebej razmišljali. Kot je povedala strokovna sodelavka v zvezi s prepoznavanjem navidezne solastnine: postopoma preprosto »veš, kako zgleda«. Tudi ponavljajoči se miselni sklepi in informacije so prenehali biti zamudni in naporni; izkušeni zaposleni jih, ko so soočeni s situacijami podobne vrste, tako rekoč stresajo iz rokava. Urjenje, čas in izkušnje, potrebni za ponotranjenje praktične vednosti, se tako zakrijejo v lastnem uspehu, saj za prekaljene praktike vednost, ki jo posedujejo, postane nekaj samoumevnega, samodejnega in rutinskega. Ravno zaradi te ponotranjenosti in rutinskosti je praktično vednost težko zaznati in opisati s pozicije zunanjega opazovalca. Poleg tega pa se zato, ker je praktična vednost za tiste, ki jo obvladajo, samoumevna, nevpadljiva in med njimi lahko ostane neizrečena, zdi, da predstavlja nekaj utelešenega in neizrekljivega. Pravzaprav pa je ponotranjenost praktične vednosti boljše razumeti kot *sprezzatura*, torej kot nonšalanco in navidezno lahkotnost, ki retroaktivno zakriva urjenje in zavestne napore, ki so bili potrebni, da določeno vednost oz. večšino obvladamo in izvajamo kot nekaj vsakdanjega.¹⁷

¹⁶ Collins (2010: 86–98) opaža ta problem pri Polanyiju, a kljub temu zagovarja, da »tiha vednost« obsega tudi vednost, ki zgolj zaradi nalključnih okoliščin v dani situaciji ni izrečena.

¹⁷ Izraz *sprezzatura* je sposojen iz Castiglionejevega (2017) priročnika za zgledno vedenje dvorjanov, prvič izdanem leta 1528.

Obenem sem skušal pokazati, da se življenjske situacije, skozi katere se praktična vednost širi, ponotranja in razvija, ne odvijajo v družbenem vakuumu, temveč so odvisne od odnosov, v katerih reproduciramo pogoje našega življenja. Če nekdo ne dela na etažni lastnini, je malo verjetno, da bo prepoznal začasno etažo; podobno kot nekdo, ki ne dela v veleblagovnici, ne bo poznal oznak za posamezne vrste kruha. Poleg tega pa zaradi delitve dela prihaja do razlik tudi v praktični vednosti zaposlenih na istem oddelku: vpisničarka ali zapisničarka sta vajeni prepoznave drugačnih tipov in izvajanja drugačnih miselnih operacij kot sodnica ali sodniška pomočnica. Zato sem namesto o pravnikih raje govoril o pravnih delavcih, saj izraz pravnik običajno označuje šolanega strokovnjaka, ki ima v malem prstu celotno pravo v smislu sistemov pravil. Kot smo videli, je praktična pravna vednost, ki jo nekdo razvije v okviru in zavoljo opravljanja pravnega dela, dosti bolj sektorska, v svojem delokrogu pa so jo sposobni osvojiti tudi zaposleni brez fakultetne pravne izobrazbe. Čeprav delitev in organizacija dela, način določanja kvot, vrednotenja dela, napredovanja in druga produkcijska razmerja vodijo v specializacijo in partikularizacijo praktične vednosti, nam njihovo upoštevanje hkrati tudi omogoča, da praktično vednost analiziramo ne zgolj kot sposobnost posameznika, temveč kot kolektivno vednost ožjih ali širših skupin. Ker so življenjske situacije odvisne od družbenih razmerij, na katere naletimo kot na vnaprej dano izhodišče našega delovanja, ljudje, ki delujejo v enakih materialnih razmerjih, izkušajo podobne življenjske situacije, skozi katere ponotranjijo podobno praktično vednost. Ta vidik so spregledale interakcionistične sociologije, ki v praksah in življenjskih situacijah vidijo le spontane stike med posamezniki (npr. etnometodologija in sociologija znanstvene vednosti). Po približno štirih intervjujih z zaposlenimi na določenem sektorju Oddelka, npr. s SO ali sodniki, so se odgovori na večino vprašanj začeli ponavljati, opaznejše razlike pa so se pojavljale le med zaposlenimi s stažem in zaposlenimi z manj kot dve leti delovnih izkušenj. Čeprav se družbena razmerja torej ne neposredno zrcalijo v vsebini naših misli, posredno pogojujejo našo vednost s tem, ko pogojujejo situacije, v katerih se učimo vedeti in uporabljamo svojo vednost. Praktična vednost tako tudi ni izum ali sposobnost, ki se razvija le na ravni posameznika, temveč se v odziv na podobne situacije, s katerimi se srečujejo ljudje na nekem delovnem mestu, prek skupnih izrazov, obrazcev, vzorcev, pogovorov in sestankov usklajuje, utrjuje in spreminja kot kolektivna vednost določenega mesta dela.

Literatura in viri

- ANA, vpisničarka, intervju, Ljubljana, 29. 8. 2023.
 DAMJAN, sodnik, intervju, Ljubljana, 23. 8. 2023.
 EMA, sodnica, intervju, Ljubljana, 23. 8. 2023.
 JAN, sodniški pomočnik, intervju, Ljubljana, 25. 7. 2023.
 KATJA, vpisničarka, intervju, Ljubljana, 29. 8. 2023.

- MAJA, strokovna sodelavka, intervju, Ljubljana, 24. 8. 2023.
 MARIJA, sodnica, intervju, Ljubljana, 22. 8. 2023.
 MARKO, zapisnikar, intervju, Ljubljana, 24. 8. 2023.
 MAŠA, zapisničarka, intervju, Ljubljana, 24. 8. 2023.
 MOJCA, vpisničarka, intervju, Ljubljana, 29. 8. 2023.
 MONIKA, zapisničarka, intervju, Ljubljana, 24. 8. 2023.
 NADJA, sodniška pomočnica, intervju, Ljubljana, 24. 8. 2023.
 NASTJA, sodnica, intervju, Ljubljana, 22. 8. 2023.
 NATAŠA, sodniška pomočnica, intervju, Ljubljana, 25. 7. 2023.
 OLIVER, sodniški pomočnik, intervju, Ljubljana, 24. 8. 2023.
 PAVLA, strokovna sodelavka, intervju, Ljubljana, 25. 7. 2023.
 PETRA, vodja strokovnega osebja, strokovna sodelavka, intervju, Ljubljana, 25. 7. 2023.
 REBEKA, sodniška pomočnica, intervju, Ljubljana, 26. 7. 2023.
 ROBERT, sodnik, intervju, Ljubljana, 23. 8. 2023.
 TJAŠA, sodniška pomočnica, intervju, Ljubljana, 26. 7. 2023.
 VERONIKA, vodja Oddelka, sodnica, intervju, Ljubljana, 21. 8. 2023.
 ŽIVA, vpisničarka, intervju, Ljubljana, 29. 8. 2023.
 BOURDIEU, Pierre: *Esquisse d'une théorie de la pratique: Précédé de Trois études d'ethnologie kabyle*. Pariz: Éditions de Seuil, 2000.
 BOURDIEU, Pierre: *Praktični čut*. Ljubljana: Studia humanitatis, 2002.
 BOURDIEU, Pierre: *Sociologija kot politika*. Ljubljana: Založba /*cf, 2003.
 BOURDIEU, Pierre: *Praktični razlogi: O teoriji delovanja*. Ljubljana: Krtina, 2019.
 BOURDIEU, Pierre: Sila prava: Prvine za sociologijo pravnega polja. *Problemi* 61/9–10, 2023, 103–158.
 CASTIGLIONE, Baldassare: *Il libro del Cortegiano*. Torino: Giulio Einaudi, 2017.
 COLLINS, Harry: *Artificial Experts: Social Knowledge and Intelligent Machines*. London in Cambridge: MIT Press, 1990.
 COLLINS, Harry: *Tacit and Explicit Knowledge*. Chicago: The University of Chicago Press, 2010.
 KOMEL, Svit: Praktična vednost in praktična vednost pravnih delavcev. *Problemi* 61/9–10, 2023, 159–193.
 KOMEL, Svit: Delo in praktična vednost Oddelka za etažno lastnino na Okrajnem sodišču v Ljubljani. Prvi del: Delitev dela, spoznavne sheme in načini sklepanja. *Glasnik Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 64/1, 2024, 5–18.
 KUHN, Thomas: *Struktura znanstvenih revolucij*. Ljubljana: Krtina, 1998.
 MAUSS, Marcel: Les techniques du corps. *Journal de Psychologie* 34/3–4, 1936; http://classiques.uqac.ca/classiques/mauss_marcel/socio_et_anthropo/6_Techniques_corps/Techniques_corps.html, 10. 10. 2023.

MOHANDESI, Salar: *Class Consciousness or Class Composition. Science & Society* 77/1, 2013, 72–97.

POLANYI, Michael: *Razsežnost tihe vednosti*. Ljubljana: Krtina, 2022.

TRAVERS, Max: *The Reality of Law: Work and Talk in a Firm of Criminal Lawyers*. Aldershot: Ashgate, 1997.

TRAVERS, Max in John Manzo (ur.): *Law in Action: Ethnomethodological and Conversation Analytic Approaches to Law*. London: Routledge, 1997.

ZVEtL-1 – Zakon o vzpostavitvi etažne lastnine na določenih stavbah in o ugotavljanju pripadajočega zemljišča, *Uradni list RS* 34, 4. julij 2017.

Work and Practical Knowledge of a District Court Condominium Department Part two: Forms, Models, Embodied Skills, and Unexpected Cases

In the first of two articles, I presented the division of labour and the ‘explicit’ practical knowledge of the employees at the Ljubljana District Court Condominium Department: cognitive schemata, encyclopaedic knowledge, and manners of reasoning. I indicated that this practical knowledge is collectively shared, consolidated, and routinized through acronyms, diminutives, mentoring, informal conversations, and group meetings. The first chapter of this article analyses two other important means of routinizing and standardizing cognitive schemata and reasoning: pre-set forms and the use of past decisions as models.

The second chapter presents the manual skills of typists and the sense for improvisation that judges master by conducting condominium proceedings. As opposed to cognitive schemata and manners of reasoning, these embodied skills and intuition are difficult to articulate or communicate, and are mainly learned via demonstration and exercise. Nevertheless, this embodied practical knowledge is also standardized and circulated within the department through informal sharing of heuristic rules of thumb which employees extrapolate from their past experiences in individual cases.

The final chapter demonstrates that practical knowledge is not an ossified routine, but helps employees tackle new cases which crop up in their work, by allowing them to imagine possible solutions and anticipate their outcomes. In devising solutions for unexpected problems, employees often draw on the experiences of their colleagues as well as practitioners outside of the department who have worked on a specific issue. Through such informal conversation, problem-solving transforms into a collective thought process.

In the conclusion, I offer an alternative definition of practical knowledge, proposing that situatedness and internalisation provide a more reliable criterion for distinguishing between practical and theoretical, formal knowledge, than embodiment or explicitness. Furthermore, practical knowledge is not an invention or a capacity that develops only on the individual level. People operating within similar material conditions and social relations experience similar life situations, through which they learn and master similar practical knowledge. Thus, although material relations do not directly determine the content of our thoughts, they condition our knowledge by conditioning the situations in which we use it. In response to similar situations experienced by people in a particular workplace, practical knowledge develops as a collective knowledge that is coordinated, consolidated and transformed through shared expressions, forms, patterns, conversations, and meetings.